

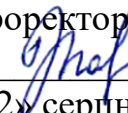
**Заклад вищої освіти
ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

ІНСТИТУТ ПРАВА ТА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

**КАФЕДРА ГАЛУЗЕВОГО ПРАВА ТА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ
ДИСЦИПЛІН**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з освітньої діяльності

Оксана КОЛЯДА
«22» серпня 2024 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**ОК.1.12 ПРАВА ЛЮДИНИ ТА
ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА У СУЧАСНИХ
РЕАЛІЯХ**

освітня програма _____
(шифр і назва навчальної дисципліни) **Туризм і рекреація**
(назва освітньої програми)
освітнього рівня _____
(назва освітнього рівня) **бакалавр**
галузь знань _____
(шифр і назва галузі знань) **24 Сфера обслуговування**
спеціальність _____
(шифр і назва спеціальності(тей)) **242 «Туризм і рекреація»**
Обсяг, кредитів: _____ 4 кредити ECTS, 120 годин _____
Форма підсумкового контролю: _____ залік _____

Робоча навчальна програма дисципліни «Права людини та верховенство права у сучасних реаліях» для здобувачів освіти спеціальності 242 «Туризм і рекреація», першого (бакалаврського) ступеню вищої освіти.
К. : Університет «Україна», 2024. 49 с.

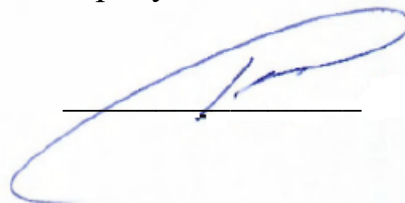
Розробник програми:

Фаст О.О., завідувач кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін

Протокол від «22» серпня 2024 року № 1

Завідувач кафедри

Фаст О.О.

«22» серпня 2024 року

ПРОЛОНГАЦІЯ РОБОЧОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

Навчальний рік	2024/2025	2025/2026	2026/2027	2027/2028
Дата засідання кафедри / циклової комісії	22 серпня 2024			
№ протоколу	Протокол №1			
Підпис завідувача кафедри / голови циклової комісії				

Матеріали до курсу розміщено на сайті Інтернет-підтримки освітнього процесу <http://vo.ukraine.edu.ua/> за адресою: _____.
(вказати адресу)

Робочу програму перевірено

_____ 20__ р.

Заступник директора Інституту права та суспільних відносин

_____ (підпис) (Анна КУЛИК)

© Фаст О.О., 2024 рік

ЗМІСТ

	стор.
1. Опис навчальної дисципліни.....	5
2. Мета та завдання навчальної дисципліни	6
2.1. Мета викладання навчальної дисципліни	6
2.2. Місце навчальної дисципліни в системі професійної підготовки фахівця	6
2.3. Завдання вивчення навчальної дисципліни	6
2.4. Інтегровані вимоги до знань і умінь з навчальної дисципліни	7
2.5. Інтегровані вимоги до знань і умінь з навчальних модулів	7
2.6. Міждисциплінарні зв'язки навчальної дисципліни	8
3. Програма навчальної дисципліни	9
4. Структура навчальної дисципліни	10
5. Теми лекційних занять	12
6. Теми семінарських занять	13
7. Самостійна робота	14
8. Індивідуальні завдання	15
9. Методи навчання	15
10. Методи контролю	17
10. 1. Перелік питань для контролю за заліковим модулем	19
11. Розподіл балів, які отримують здобувачі освіти.....	24
12. Методичне забезпечення	25
12.1. Глосарій (термінологічний словник).....	25
13. Список рекомендованих джерел	54
14. Матеріально-технічне забезпечення дисципліни.....	60

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Права людини та верховенство права у сучасних реаліях»

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, освітній ступінь / освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Загальний обсяг кредитів – 4	Галузь знань 24 «Сфера обслуговування»	Вид дисципліни Обов’язкова (обов’язкова чи за вибором студента)	
	Спеціальність 242 «Туризм і рекреація»	Цикл підготовки Загальний (загальний чи професійний)	
Модулів – 1	Спеціалізація немає	Рік підготовки	
Змістових модулів – 3		3-й	
		Семестр	
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)	Мова викладання, навчання та оцінювання: <u>українська</u>	Лекції	
		30	10
Практичні, семінарські			
14		4	
Самостійна робота			
Загальний обсяг годин – 120		76	106
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 6	Освітній ступінь / освітньо-кваліфікаційний рівень: <u>Бакалавр</u>	Індивідуальні завдання	
		Вид семестрового контролю: поточний контроль на семінарських заняттях	
		модульний контроль - контрольне завдання за результатами вивчення навчального матеріалу, об’єднаного в модуль	
		підсумковий контроль: залік – 2 год	

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить:
для денної форми навчання – 30% : 70%

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПЕРЕДРЕКВІЗИТИ:

Вивченню дисципліни передуює якісне засвоєння навчального матеріалу в рамках повної загальної середньої освіти

ПОСТРЕКВІЗИТИ:

Навчальна дисципліна «Права людини та верховенство права у сучасних реаліях» є базовою для формування комплексу професійно орієнтованих правничих знань здобувачів освіти спеціальності 242 «Туризм і рекреація» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти і є підґрунтям для вивчення фундаментальних дисциплін циклу загальної підготовки.

МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ:

Загальноосвітня (навчальна) – сприяння формуванню високої правосвідомості, поваги до прав людини та конституційного правопорядку, усвідомленню демократичних цінностей, а також набуття навичок із захисту своїх прав у сфері туристичної та рекреаційної діяльності.

Розвиваюча – формування та розвиток правових знань фахівців у сфері туристичної та рекреаційної діяльності, сприяння усвідомленню сутності базових правових принципів, формування вміння аналізувати нормативно-правові акти та інші документи, базових навичок самостійного аналізу правових явищ, уміння застосовувати отримані знання при оцінюванні конкретної ситуації, сприяння оволодінню уміннями та навичками, необхідними у громадському, професійному та приватному житті.

Виховна – формування переконання та ціннісної орієнтації здобувачів освіти у сфері туристичної та рекреаційної діяльності відповідно до ідеалів гуманізму, демократії, соціальної справедливості, поваги до особистості, виховувати активну громадську позицію, сприяти усвідомленню ролі та значення юридичної діяльності в становленні Української держави; сприяння розвитку правової свідомості і правової культури, професійних й особистих якостей.

ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни є підготовка бакалаврів зі спеціальності 242 «Туризм і рекреація» із високим ступенем правової культури та обізнаності, здатних усвідомлювати, тлумачити та застосовувати базові правові принципи та норми у конкретних ситуаціях пов'язаних із професійною діяльністю, детальне ознайомлення здобувачів освіти з основними юридичними дефініціями, національними та міжнародними засадами правового регулювання туристичної та рекреаційної діяльності.

Інтегровані вимоги до знань і умінь з навчальних модулів

Навчальний матеріал дисципліни структурований за модульним принципом і складається з одного класичного навчального модуля.

У результаті засвоєння матеріалу навчальної дисципліни «Права людини та верховенство права у сучасних реаліях» здобувач освіти повинен:

знати:

- основи теорії прав людини, ідеї щодо їх походження та природи;
- загальні положення правової теорії;
- загальні положення спеціальних галузей права у сфері захисту прав людини;
- основи національного та міжнародного правового регулювання туристичної та рекреаційної діяльності;
- способи захисту прав та законних інтересів особи у сфері туристичної та рекреаційної діяльності;

вміти:

- визначати обсяг власних прав та ефективно їх захищати у повсякденному житті;
- вести грамотну дискусію щодо питань, пов'язаних із правами людини, ефективно обстоювати власну позицію;
- на практиці застосовувати законодавство у галузі гарантування прав людини;

- правовими засобами вирішувати нескладні ситуації, які виникають у правовідносинах;

- на застосовувати норми національного та міжнародного законодавства у сфері регулювання туристичної та рекреаційної діяльності на практиці.

Знання та вміння, отримані здобувачем освіти під час вивчення даної навчальної дисципліни, використовуються в подальшому при вивченні наступних дисциплін професійної підготовки бакалавра зі спеціальності 242 «Туризм і рекреація».

ПЕРЕЛІК ЗАГАЛЬНИХ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

ЗК. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК. Знання та розуміння предметної області та професійної діяльності.

ЗК. Здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями.

ЗК. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК. Здатність реалізувати свої права та обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини та громадянина в Україні.

ЗК. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.

ЗК. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій.

ЗК. Цінування та повага до різноманітності і мультикультурності.

ЗК. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів не доброчесності.

ПЕРЕЛІК ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

ПРН. Давати короткий висновок щодо окремих проблем із достатньою обґрунтованістю.

ПРН. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.

ПРН. Пояснювати характер певних подій та процесів із розумінням професійного та суспільного контексту.

ПРН. Працювати в групі як учасник, формуючи власний внесок у виконання завдань групи.

ПРН. Виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи.

ПРН. Демонструвати необхідні знання та розуміння сутності і змісту основних правових інститутів та норм фундаментальних галузей права.

ПРН. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

ПРН. Застосовувати набуті знання в різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.

ПРН. Знати основи запобігання корупції, суспільної та академічної доброчесності на рівні, необхідному для формування нетерпимості до корупції та проявів недоброчесної поведінки серед здобувачів освіти та вміти застосовувати їх в професійній діяльності.

4.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Розподіл годин між видами робіт													
	денна форма							заочна форма						
	Усього	аудиторна					Самостійна робота	Усього	аудиторна					Самостійна робота
		у тому числі							у тому числі					
		лекції	семінари	практичні	лабораторні	Індивідуальні			лекції	семінари	практичні	лабораторні	Індивідуальні	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Змістовний модуль 1: Основи теорії прав людини та правового регулювання														
Тема 1. Вступ до теорії права. Основні поняття	10	2					8	10	1					9
Тема 2. Основні права людини: походження та природа	10	2		2			6	10	1					9

Тема 3. Права людини у конституційно-правовому вимірі. Основи теорії верховенства права	10	4		2			4	10	1					9
Разом за модулем 1	30	8		4			18	30	3					27
Змістовний модуль 2: Правове регулювання туристичної та рекреаційної діяльності														
Тема 4. Національні та міжнародні правові засади регулювання туристичної діяльності	10	4		2			4	10	1					9
Тема 5. Адміністративно-правове регулювання туристичної діяльності в Україні	10	4					6	10	1					9
Тема 6. Цивільно-правові відносини у сфері туристичної діяльності. Договірні та позадоговірні зобов'язання	10	2		2			6	10	1					9
Тема 7. Правове забезпечення страхування в туристичній діяльності	10	2					8	10						10
Тема 8. Правові аспекти співробітництва України та ЄС у сфері туризму	10	2		2			6	10	1		2			7
Разом за модулем 2	50	14		6			30	50	4		2			44
Змістовний модуль 3: Забезпечення та захист прав людини у сфері туристичної та рекреаційної діяльності														
Тема 9. Способи та методи захисту прав людини.	10	2					8	10						10
Тема 10. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері туристичної діяльності	10	2		2			6	10	1					9
Тема 11. Особливості захисту прав громадян України, що перебувають за кордоном	10	2					8	10	1					9
Тема 12. Забезпечення прав людини у сфері туристичної діяльності в умовах війни. Основи гуманітарного права	10	2		2			6	10	1		2			7
Разом за модулем 3	40	8		4			28	40	3		2			35
Усього годин	120	30		14			76	120	10		4			106

4.2.2. Навчально-методична картка дисципліни «Права людини та верховенство права у сучасних реаліях»

Разом: 120 год., лекції – 30 год., семінарські заняття – 14 год., індивідуальні заняття – _____ год., самостійна робота – 74 год., підсумковий контроль – 2 год.

V – Семестр

Модулі	Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2							Змістовий модуль 3			
Назва модуля	Основи теорії прав людини та верховенства права				Сфери та напрями забезпечення прав людини							Способи захисту прав людини. Правова культура			
Кількість балів за модуль	30 балів				40 балів							30 балів			
Лекції	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Теми лекцій	Тема лекції 1	Тема лекції 2	Тема лекції 3	Тема лекції 3	Тема лекції 4	Тема лекції 4	Тема лекції 5	Тема лекції 5	Тема лекції 6	Тема лекції 7	Тема лекції 8	Тема лекції 9	Тема лекції 10	Тема лекції 11	Тема лекції 12
Теми семінарських занять															
Теми практичних занять		Тема заняття 1		Тема заняття 2		Тема заняття 3		Тема заняття 4			Тема заняття 5		Тема заняття 6		Тема заняття 7
Теми лабораторних занять															
Самостійна робота	5 балів		5 балів		5 балів		5 балів		5 балів			5 балів		5 балів	
Тести	20 балів				20 балів							20 балів			
ІНДЗ	10 балів														
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота (20 балів)														

5. Теми лекційних занять

Загальні зауваження: До лекційного матеріалу входять найбільш важливі теми програми. Висвітлюються концептуальні положення у вигляді наукових проблем. При цьому зазначаються позиції різних авторів та дослідників, повідомляються останні досягнення науки. Лекційний курс допомагає здобувачу освіти швидко і цілісно сприймати матеріал у поєднанні з відповідним матеріалом інших дисциплін, що сприяє кращому його запам'ятовуванню. Тим самим актуалізується увага на навчальній дисципліні, яка повинна виробити певне бачення наукових підходів.

6. Теми практичних занять

У ході підготовки до практичного заняття потрібно обов'язково ознайомитись із вказаною літературою. З метою більш поглибленого вивчення курсу рекомендується ознайомитися з науковими публікаціями в різних правових журналах та газетах України.

Практичні заняття передбачають послідовність підготовки до них і певний порядок проведення. За теоретичними питаннями здобувачі освіти готують виступи або реферати. Виступи слід ілюструвати посиланнями на джерельну базу. У подальшому вони обговорюються групою.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Тема 1. Основні права людини: походження та природа	2
2.	Тема 2. Права людини у конституційно-правовому вимірі. Основи теорії верховенства права	2
3.	Тема 4. Національні та міжнародні правові засади регулювання туристичної діяльності	2
4.	Тема 5. Адміністративно-правове регулювання туристичної діяльності в Україні	2
5.	Тема 8. Правові аспекти співробітництва України та ЄС у сфері туризму	2
6.	Тема 10. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері туристичної діяльності	2
7.	Тема 12. Забезпечення прав людини у сфері туристичної діяльності в умовах війни. Основи гуманітарного права	2
	Разом	14

7. Самостійна робота

Самостійна робота здобувачів освіти полягає у виконанні самостійного завдання, тобто вивченні чи доопрацюванні тем або ж питань курсу, що виносяться на підсумковий модульний контроль, вимагають від здобувача освіти самостійної роботи з першоджерелами, творчого підходу та вміння аналізувати і порівнювати отриману під час лекційних і практичних занять інформацію.

Подані нижче теми, що виносяться на самостійне опрацювання здобувачами освіти, опрацьовуються ними в усній чи письмовій формі (залежно від суті самого завдання), а їх оцінювання входить до оцінювання роботи на лекційних заняттях.

При оцінюванні самостійної роботи враховується повнота, точність і правильність викладу здобувачем освіти матеріалу, вміння зосереджувати увагу на основних положеннях, а також використання першоджерел.

У разі письмового виконання завдання робота здобувача освіти повинна бути підписана і в установлений строк здана на кафедру для перевірки.

При цьому самостійна робота є одним із головних елементів освітнього процесу за заочною формою.

Більшу частину матеріалу робочої програми дисципліни здобувач освіти заочної форми навчання вивчає самостійно в міжсесійний період. Також у міжсесійний період здобувачам освіти надається можливість отримувати консультації НПП за графіком, що встановлюється кафедрою.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Тема 1. Вступ до теорії права. Основні поняття	8
2.	Тема 2. Основні права людини: походження та природа	6
3.	Тема 3. Права людини у конституційно-правовому вимірі. Основи теорії верховенства права	4
4.	Тема 4. Національні та міжнародні правові засади регулювання туристичної діяльності	4
5.	Тема 5. Адміністративно-правове регулювання туристичної діяльності в Україні	6
6.	Тема 6. Цивільно-правові відносини у сфері туристичної діяльності. Договірні та позадоговірні зобов'язання	6
7.	Тема 7. Правове забезпечення страхування в туристичній діяльності	8
8.	Тема 8. Правові аспекти співробітництва України та ЄС у сфері туризму	6
9.	Тема 9. Способи та методи захисту прав людини.	8
10.	Тема 10. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері туристичної діяльності	6
11.	Тема 11. Особливості захисту прав громадян України, що перебувають за кордоном	8
12.	Тема 12. Забезпечення	6

	прав людини у сфері туристичної діяльності в умовах війни. Основи гуманітарного права	
	Разом	76

8. Індивідуальні завдання

Види індивідуальних науково (навчально)-дослідницьких завдань:

- підготовка статті до друку;
- виступ на наукових конференціях (друковані тези);
- участь в інтернет-конференціях;
- участь у студентських олімпіадах;
- конспект з теми (модуля) за заданим або власно розробленим здобувачем освіти планом;
- реферат з теми (модуля) або вузької проблематики;
- розв'язування та складання практичних, ситуативних задач різного рівня з теми, модуля або курсу;
- анотація прочитаної додаткової літератури з курсу, бібліографічний опис, історичні розвідки тощо;
- розроблення навчальних та діагностичних тестових завдань (з теми, модуля, курсу);
- виготовлення схем.

9. Методи навчання

Дисципліна «Права людини та верховенство права у сучасних реаліях» включає такі види занять, як лекції, семінарські (практичні) заняття, а також індивідуальну роботу, самостійну роботу та модульний контроль.

Вивчення правознавства рекомендується почати з ознайомлення з тематичним планом, який містить структуру курсу, з планами семінарських та практичних занять, завданнями для самостійної роботи та тематикою рефератів, доповідей. У результаті здобувач освіти отримує уявлення про завдання, яке він має виконати під час вивчення навчальної дисципліни, а також методичні рекомендації для самостійного опрацювання матеріалу та підготовки до занять з метою засвоєння основних знань, сформульованих на підставі сучасних досягнень науки, теоретичних положень і новітнього сімейного законодавства України. Особливу увагу при цьому слід приділити тим темам, при вивченні яких не передбачена лекція.

Лекційні заняття являють собою найбільш економічний спосіб передачі й засвоєння навчальної інформації, зокрема щодо розуміння найсуттєвіших чи проблемних питань теорії та чинного законодавства, вони проводяться переважно з використанням мультимедійного проєктора, що підвищує ефективність засвоєння матеріалу, робить його доступнішим, сприяє

активізації роботи здобувачів освіти.

На *семінарські (практичні) заняття* виносяться найбільш складні проблеми, які націлюють здобувачів освіти на всебічне і дискусійне обговорення тем.

Для повного оволодіння теоретичним і нормативним матеріалом з відповідного розділу (теми) необхідно опрацювати матеріали з правознавства, які публікуються в періодичних виданнях, з'являються на відповідних сайтах інтернету, та слідкувати за змінами у законодавстві України. При підготовці до практичних занять здобувачі освіти можуть скористатися консультацією науково-педагогічних працівників кафедри під час їх чергування на кафедрі згідно з відповідним графіком. Крім того, ознайомитися з кафедральними дидактичними матеріалами та методичними розробками, а також із навчальною та науковою літературою, яка є в наявності в бібліотеці Інституту та інших бібліотеках м. Києва.

Сформульовані в навчально-методичному комплексі контрольні питання до кожного практичного заняття доцільно постійно використовувати для самоконтролю стану готовності до рубіжного модульного контролю.

Самостійна робота є індивідуальним видом роботи кожного здобувача освіти над першоджерелами та навчальними посібниками й оцінюється лектором або викладачем за результатами виступів на семінарах, конференціях та при проведенні практичних занять. Систематичне і в повному обсязі виконання завдань для самостійної роботи є обов'язковою умовою успішного засвоєння змісту основних інститутів сімейного права. Здобувач освіти має виходити з того, що контроль за виконанням завдань для самостійної роботи викладачем буде здійснюватися регулярно (під час опитування на заняттях, під час кожного рубіжного модульного контролю, у тому числі шляхом перевірки запитів у робочих зошитах).

Індивідуальна робота проводиться зі здобувачами освіти з метою виявлення рівня їх підготовки, проблемних питань у навчанні та засвоєнні матеріалу, а також з метою виправлення незадовільних оцінок, отриманих під час семінарських і практичних занять.

Модульний контроль. Кожний здобувач освіти, відповідно до програми курсу, після завершення вивчення кожного модуля зобов'язаний здати модульний контроль (у письмовій формі) та отримати певні бали.

Здобувачам освіти виділяється також час для консультацій із викладачами кафедри.

З метою більш ефективної активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти при вивченні навчальної дисципліни «Права людини та верховенство права у сучасних реаліях» можуть також використовуватись: лекції із проблемних питань, робота в малих групах, семінари-дискусії, презентації тощо.

Кожен із видів методик застосовується викладачем на власний розсуд. При цьому слід враховувати рівень підготовленості групи, кількість здобувачів освіти, їхнє бажання брати участь у тому чи іншому виді методик активізації процесу навчання, а також особливості конкретної дисципліни.

Лекції із проблемних питань покликані сприяти розвитку логічного мислення здобувачів освіти і характеризуються тим, що коло питань теми може обмежуватися двома-трьома ключовими моментами, увага здобувачів освіти концентрується на матеріалі, що не знайшов відображення в підручниках, використовується досвід закордонних закладів освіти з роздачею під час лекцій друкованого матеріалу та виділенням головних висновків із питань, що розглядаються. При читанні лекцій можуть даватися питання для самостійного їх осмислення.

Семінари-дискусії (колоквіуми) проводяться для того, щоб сприяти обміну думками і поглядами учасників з приводу даної теми, а також розвинути мислення, допомагати формуванню поглядів і переконань, виробити вміння формулювати думки й висловлювати їх, вміння прислухатись до точки зору опонентів і «чути їх», навчитись оцінювати пропозиції інших людей, критично підходити до власних поглядів.

Презентації проводяться у формі виступів за результатами виконання письмових завдань, із науково-навчальними тезами, рефератами, доповідями перед аудиторією тощо, що також доцільно використовувати для представлення певних досягнень, результатів роботи групи, звіту про виконання індивідуальних завдань, демонстрації нових наукових поглядів, оригінальних висновків та пропозицій.

10. Методи контролю

Оцінка якості засвоєння навчальної дисципліни «Права людини та верховенство права у сучасних реаліях» здобувачами освіти включає поточний контроль успішності, проміжний модульний контроль, підсумковий контроль.

Для проміжного модульного контролю засвоєння здобувачами освіти навчального матеріалу, що вивчається під час аудиторних занять і самостійної роботи в межах модулів, передбачено проведення модульної контрольної роботи, зміст і порядок проведення якої, а також методика оцінювання знань наводяться в робочих навчальних програмах.

Поточний контроль знань

Поточний контроль знань є органічною частиною всього навчального курсу і слугує засобом виявлення ступеня сприйняття (засвоєння) навчального матеріалу з дисципліни «Права людини та верховенство права у сучасних реаліях».

Оцінювання знань здобувачів освіти на основі даних поточного контролю знань відбувається:

- 1) з допомогою контролю активності роботи протягом семестру над вивченням програмного матеріалу дисципліни «Права людини та верховенство права у сучасних реаліях», включаючи відповіді на семінарських та практичних заняттях, написання та захист реферату, участь у науковій роботі та написання наукової роботи, підготовку доповідей, повідомлень та аналітичних матеріалів тощо;

2) через виконання завдань для самостійної роботи, включаючи ведення конспекту лекцій, ведення конспекту для підготовки до семінарських і практичних занять, ведення словника термінів тощо;

3) через виконання модульних контрольних робіт.

Поточний контроль на семінарських (практичних) заняттях проводиться з метою виявлення готовності до занять у таких формах:

- вибіркового усного опитування перед початком занять;
- фронтального стандартизованого усного опитування за основними питаннями заняття;
- фронтальної перевірки виконання домашніх завдань;
- виклику до дошки, трибуни окремих здобувачів освіти для самостійного розв'язування практичних завдань чи ситуацій;
- експрес-опитування, що являє собою або суцільне опитування всіх присутніх здобувачів освіти групи, або вибіркове опитування частини здобувачів освіти групи. Питання з теми (кількох тем), яка готувалася на семінарське заняття, передбачають чітку коротку відповідь (наприклад, дати визначення права; назвати умови укладання контракту). При експрес-опитуванні кожен здобувач освіти має право відповісти лише один раз;
- тестування;
- реферативних повідомлень та їх обговорень;
- інше.

В ході семінарського чи практичного заняття здобувач освіти може отримати як позитивну оцінку (3-5 балів), так і негативну оцінку (2 бали).

В ході вивчення дисципліни здобувач освіти має право підготувати і захистити один реферат на обрану ним особисто тему. Реферат оцінюватиметься за 10-бальною шкалою (5 балів за написання і 5 балів за презентацію і захист реферату) і буде входити до підсумкової рейтингової оцінки за дисципліну як додатковий коефіцієнт.

Також здобувач освіти має право підготувати та захистити наукову роботу по темі, обраній і затвердженій викладачем. Оцінка написання і захисту наукової роботи становитиме 10 балів як додатковий коефіцієнт до підсумкової рейтингової оцінки з дисципліни. Кращі наукові роботи будуть представлені на інститутських конференціях і подані до участі у конкурсі наукових робіт здобувачів освіти Університету «Україна», що проводиться щорічно навесні.

Самостійна робота здобувачів освіти передбачає цілеспрямований пошук ефективних способів вивчення дисципліни, свідоме ставлення та послідовність у роботі, вміння використовувати наявну літературу і нормативну базу, планувати власну роботу.

Самостійна робота здобувачів освіти оцінюється за 10-бальною шкалою за кожен змістовний модуль, а оцінка за її виконання сумується до кількості набраних балів за модульну контрольну роботу. Тобто вона є одним зі складових елементів модульної контрольної роботи.

Самостійна робота передбачає виконання письмових завдань до кожного змістовного модуля в окремому зошиті, які перевіряються під час написання

модульних контрольних робіт.

Проміжний модульний контроль

Модульний контроль із дисципліни у відповідності до навчальної програми передбачає проведення модульних контрольних робіт. Для написання модульної контрольної роботи здобувачам освіти надається не більше 50 хвилин.

При виконанні модульних контрольних робіт оцінці підлягають теоретичні знання та практичні навички, яких здобувачі освіти набули після опанування певного модуля.

Підсумковий контроль

Підсумковий контроль знань здобувачів освіти з дисципліни проводиться за результатами рейтингової оцінки за весь період вивчення даної дисципліни або у разі незадовільної оцінки здобувача освіти у формі заліку.

Для розрахунку рейтингової підсумкової оцінки використовується єдина бальна система оцінювання академічної успішності здобувачів освіти з обов'язковим переведенням оцінок в національну шкалу та шкалу **ECTS**.

Перелік тем для рефератів

1. Поняття прав і свобод людини. Права людини – найвища соціальна цінність.
 2. Повага до прав людини, їх забезпечення – головний обов'язок держави.
- Природа, невід'ємність та невідчужуваність прав людини.
3. Міжнародні та національні стандарти прав і свобод людини:
 - Міжнародний білль про права людини;
 - Рішення Європейського суду з прав людини;
 4. Розділ II Конституції України. Класифікація прав і свобод людини за Конституцією України.
 5. Співвідношення особистих, політичних, економічних, соціальних, культурних, сімейних та колективних прав. Взаємозв'язок між повагою прав людини й ефективною державною політикою.
 6. Права людини, як засіб контролю влади.
 7. Принципи обмеження держави межами свободи людини.
 8. Демократія, як засіб забезпечення прав людини.
 9. Зміст права людини на повагу до її честі та гідності.
 10. Міжнародні та національний аспекти права людини на життя та на повагу до її гідності.
 11. Зобов'язання держави щодо забезпечення права людини на життя.
 12. Невід'ємність права на життя; заборона свавільного позбавлення життя; право на позбавлення життя внаслідок неминучої потреби застосувати силу.
 13. Зобов'язання держави щодо забезпечення заборони катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.
 14. Проблемні питання, пов'язані з правом людини на життя.
 15. Природа права людини на свободу та особисту недоторканість.

16. Зміст права людини на приватність.
17. Міжнародні та національний аспекти права людини на свободу та особисту недоторканість і приватність.
18. Зобов'язання держави щодо забезпечення прав затриманого.
19. Зобов'язання держави щодо забезпечення права людини на приватність.
20. Свобода слова: сутність, межі реалізації та засоби забезпечення.
21. Таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання в особисте і сімейне життя.
22. Природа права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.
23. Гарантії дотримання прав людини в діяльності органів державної влади..
24. Гармонізація законодавства України про туризм із нормами права Європейського Союзу
25. Ліцензування туристичної та рекреаційної діяльності в Україні та зарубіжних країнах.
26. Турист, як суб'єкт національного та міжнародного правового захисту.
27. Особливості захисту прав людини у сфері туризму.
28. Протидія корупції у сфері ліцензування туризму та провадження туристичної та рекреаційної діяльності, як напрямок державної політики та діяльності громадянського суспільства.
29. Кримінальна відповідальність у сфері туристичної діяльності.
30. Форми цивільної відповідальності у сфері туристичної та рекреаційної діяльності.

10. 1. Перелік питань для контролю за заліковим модулем

1. Поняття «право»: багатозначність терміну та основні характеристики;
2. Соціальне значення права, як регулятивної та соціокультурної системи;
3. Об'єктивне та суб'єктивне право;
4. Об'єктивне право, як соціальний регулятор;
5. Джерела та система права в об'єктивному сенсі;
6. Суб'єктивне право та обов'язок;
7. Основні принципи права – поняття та значення;
8. Верховенство права, як правовий принцип та концепція;
9. Верховенство права, верховенство закону, законність та інші суміжні поняття: сутність та відмінності;
10. Поняття та особливості основних прав людини;
11. Природне право як основа виникнення прав людини. Покоління прав людини;
12. Визначальні характеристики прав людини;
13. Соціальні права людини – особливості природи та реалізації;
14. Історія розвитку уявлень про права людини. Теорія поколінь прав;
15. Класифікація прав людини;
16. Поняття, зміст та особливості права на життя, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканість.

17. Законодавче закріплення прав людини;
18. Поняття конституції, як засобу забезпечення прав людини;
19. Поняття та принципи конституційної системи;
20. Демократія, як система забезпечення прав людини та верховенства права у суспільстві;
21. Принцип поділу влади. Система стримувань та противаг, як засіб забезпечення демократичної конституції;
22. Законодавча влада та законодавчий процес в Україні;
23. Система виконавчої влади України;
24. Судова влада та судочинство;
25. Президент – глава держави та гарант Конституції;
26. Поняття правової системи та системи законодавства;
27. Основний поділ права на публічне та приватне;
28. Галузі, інститути та норми – основні елементи правової системи;
29. Система законодавства України та її складові;
30. Поняття політичних та громадянських прав та свобод людини і громадянина. Громадянське суспільство;
31. Свобода слова: сутність, межі реалізації та засоби забезпечення;
32. Право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації;
33. Свобода совісті та віросповідання, як невід’ємна складова людської гідності;
34. Толерантність, як юридична та соціальна цінність. Юридичні засоби забезпечення толерантності;
35. Поняття та сутність громадянства України. Права та обов’язки громадянина
36. Особливості правового статусу іноземців, осіб без громадянства та біженців;
37. Виборчі права громадян. Класифікація та форми реалізації;
38. Інститути прямої демократії в Україні та світі;
39. Забезпечення прав та свобод людини в діяльності правоохоронних органів України;
40. Гарантії дотримання прав людини в діяльності органів державної влади;
41. Обов’язки держави в сфері захисту прав людини;
42. Поняття корупції. Боротьба із корупцією, як засіб забезпечення прав людини у публічній сфері;
43. Право на приватність: недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Заборона втручання в особисте сімейне життя;
44. Сімейне життя людини, як сфера реалізації прав;
45. Реалізація та захист особистих прав у цивільних правовідносинах;
46. Поняття прав споживачів. Способи та форми їх захисту;
47. Гуманітарне право, як засіб реалізації прав людини під час збройних конфліктів та інших подій, що загрожують особистій безпеці людини;
48. Право людини на мир та безпеку. Сфера дії та способи захисту;

49. Особливості та способи реалізації та захисту прав людини під час війни;
50. Захист прав людини. Національні стандарти та механізми захисту прав людини;
51. Правова допомога та консультування;
52. Поняття та особливості самозахисту прав;
53. Захист прав в адміністративному порядку;
54. Судовий захист прав. Система судів України;
55. Міжнародно-правовий захист прав людини Міжнародні стандарти та механізми у сфері захисту прав людини;
56. Діяльність Європейського суду з прав людини у системі захисту та відновлення прав людини;
57. Міжнародні організації, як суб'єкти захисту прав людини під час збройних конфліктів;
58. Правова свідомість та правова культура: сутність та співвідношення понять;
59. Правова культура, як показник реалізації верховенства права та засіб його забезпечення;
60. Принцип добросовісності у реалізації особистих прав.
61. Туристична діяльність як об'єкт правового регулювання.
62. Правовідносини, що виникають під час здійснення туристичної діяльності.
63. Понятійний апарат у сфері туризму за законодавством України.
64. Концепція системи правового регулювання туризму в Україні та проблеми правореалізації.
65. Конституція України як правова основа розвитку туризму. Законодавство України про туризм загальної дії.
66. Спеціальне законодавство України про туризм.
67. Міжнародно-правові акти у сфері туризму.
68. Суб'єкти туристичних правовідносин: поняття, склад.
69. Правовий статус суб'єктів туристичних правовідносин.
70. Органи державної влади, що здійснюють регулювання в сфері туризму.
71. Державне агентство України з туризму та курортів: склад, повноваження, права та обов'язки.
72. Суб'єкти туристичної діяльності: сутність, види, права та обов'язки.
73. Організаційно-правові форми суб'єктів підприємницької діяльності, що можуть здійснювати надання туристичних послуг.
74. Туристи як суб'єкти туристичних правовідносин (суб'єктивні права, свободи й юридичні обов'язки тощо).
75. Сутність організаційно-правового регулювання туристичної діяльності.
76. Ліцензування туристичної (туроператорської) діяльності.
77. Законодавство України, що встановлює вимоги до провадження туроператорської та турагентської діяльності. Ліцензійні умови.
78. Органи ліцензування туроператорської та турагентської діяльності. Перелік документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для туроператорської та турагентської діяльності.
79. Стандартизація та сертифікація у сфері туризму.

81. Категоризація об'єктів туристичної інфраструктури.
82. Загальні умови укладення договорів у сфері туризму.
83. Правові засади укладення договору на туристичне обслуговування, права та обов'язки сторін.
84. Відповідальність за невиконання договірних зобов'язань щодо туристичного обслуговування.
85. Недоговірні зобов'язання у сфері туризму та рекреації
86. Право на свободу туристичних подорожей та Шенгенський простір. Захист інтересів українських туристів за межами України.
87. Правове регулювання оформлення документів для зарубіжних поїздок
88. Правові засади укладення договору страхування в туризмі, його основні елементи.
89. Види юридичної відповідальності за правопорушення у сфері туризму
90. Захист прав людини у сфері туристичної діяльності в умовах воєнного стану

11. Розподіл балів, які отримують здобувачі освіти

Максимально можлива кількість балів, яку отримує здобувач освіти під час написання 1-ої модульної контрольної роботи, розраховується за такою формулою: 100 балів мінус оцінка «5», помножена на кількість аудиторних занять у змістовому модулі за період до модульного контролю.

Викладач, оцінюючи модульну роботу, повинен перевірити правильність розв'язання тестових питань, відсутність виправлень, креслень та помилок. Результатом буде сума отриманих балів за кожне завдання модульної роботи.

Змістовний модуль.

Розрахунок підсумкової рейтингової бальної оцінки засвоєння змістовного модуля складається з таких елементів:

$M = M_0 + K_1 + \dots K_n$, де

M_0 – оцінка в балах за результатами написання контрольної роботи зі змістовного модуля. При її (оцінці) визначенні слід виходити з розрахованої початкової максимальної вартості змістовного модуля в балах, яку можна отримати за результатами рубіжного модульного контролю, тобто за контрольну роботу;

$K_1 + \dots K_n$ – додаткові бальні коефіцієнти.

Максимальна бальна оцінка модуля (**100 балів**) досягається шляхом додавання до **M_0** «вартості» коефіцієнтів (**$K_1 + \dots K_n$**), які враховують якість аудиторної роботи, творчої діяльності та віднімання усіх негативних оцінок відповідно.

Підсумковий контроль та розрахунок рейтингової підсумкової оцінки

Підсумковий контроль знань здобувачів освіти проводиться за результатами рейтингової оцінки за весь період вивчення дисципліни або ж у разі незадовільної оцінки здобувача освіти у формі **заліку**.

Для розрахунку рейтингової підсумкової оцінки пропонується використати єдину бальну систему оцінювання академічної успішності здобувачів освіти з обов'язковим переведенням оцінок в національну шкалу та шкалу **ECTS**.

Поточне тестування та самостійна робота (реферат)										Су- ма
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T6	T7	T8	80
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	

T1, T2 ... T8 – теми змістових модулів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Методичне забезпечення

Методичне забезпечення навчальної дисципліни включає:

- програму з навчальної дисципліни;
- інструктивно-методичні матеріали практичних занять;
- завдання для самостійної роботи здобувачів освіти;
- тестові завдання до практичних занять;
- модульні контрольні роботи для перевірки рівня засвоєння здобувачами освіти навчального матеріалу;
- методичні матеріали для здобувачів освіти з питань самостійного опрацювання фахової літератури, написання рефератів, наукових робіт.

12.1. Глосарій (термінологічний словник)

Адміністративна відповідальність – різновид адміністративного примусу, вид юридичної відповідальності, яка виражається в застосуванні уповноваженими державними органами або посадовими особами покарань, встановлених матеріальними нормами адміністративного права, до осіб, які вчинили адміністративне правопорушення.

Адміністративна дієздатність – встановлена нормами адміністративного права здатність суб'єкта своїми діями самостійно здобувати, створювати і

здійснювати для себе юридичні обов'язки, реалізовувати їх у рамках конкретних адміністративно-правових відносин і нести за них відповідальність.

Адміністративна правоздатність – встановлена в законі і під охороною держави можливість суб'єкта вступати в адміністративно-правові відносини. Вона визначає ті юридичні права і обов'язки у сфері державного управління, якими може володіти суб'єкт, котрий має можливість вступати в різного роду адміністративно-правові відносини.

Адміністративна правосуб'єктність – володіння особою можливостями участі в правових відносинах державного управління і можливості реалізації їх власними діями. За змістом це поняття складається з понять адміністративної правоздатності та адміністративної дієздатності.

Адміністративне покарання – встановлена державою міра відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, що застосовується з метою запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Адміністративне право – система правових норм, сукупність яких регулює суспільні відносини у сфері державного управління, що складаються в процесі організації і реалізації виконавчої влади.

Адміністративне правопорушення – протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, за яке КУпАП чи законами України встановлена адміністративна відповідальність.

Адміністративно-правові відносини – суспільні відносини, врегульовані нормами адміністративного права.

Адміністративно-правові норми – встановлені державою правила поведінки, які регулюють відносини у сфері державного управління, а також відносини управлінського характеру, що виникають у процесі державної діяльності.

Акт застосування права (правозастосовний акт) – підзаконний, владний, індивідуально-визначений акт, який приймається компетентним органом державної влади або посадовою особою в конкретній юридичній справі, в якій визначаються права та обов'язки сторін, встановлюється міра юридичної відповідальності винної особи.

Акцепт – у цивільному праві – повна і беззастережна згода із пропозицією укласти договір (оферту).

Банківська гарантія – в цивільному праві – спосіб забезпечення зобов'язання, при якому банк дає на прохання іншої особи письмове зобов'язання сплатити її кредитору певну грошову суму при представленні кредитором письмової вимоги про її сплату.

Бездіяльність – пасивна форма протиправного діяння, що представляє собою припинення дій, які особа зобов'язана вчинити згідно припису закону, посадової інструкції, покладених на неї службових або трудових функцій, укладеного цивільного договору (ненадання лікарем необхідної медичної допомоги хворому, невжиття заходів співробітником правоохоронного органу до припинення вчинення злочину, пасивність співробітника приватного охоронного підприємства при здійсненні крадіжки з об'єкту, який він охороняє і т.п.).

Безпосередній об'єкт правопорушень – конкретні персоніфіковані відносини або окремі соціальні цінності даної фізичної або юридичної особи, а саме відносини з приводу її прав і свобод, власності, трудової, службової або правоохоронної та іншої діяльності.

Біженець – особа, що не має громадянства України, яка прибула або має намір прибути на територію України в силу вимушених обставин, внаслідок насильства або переслідування за ознакою расової чи національної приналежності, віросповідання, мови, приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань.

Бюджет – основний фінансовий план відповідної території, який затверджується у формі закону або у формі рішення представницького органу місцевого самоврядування.

Бюджетна система – заснована на економічних відносинах і державному устрої, регульована нормами права, сукупність бюджету, місцевих бюджетів та бюджетів державних позабюджетних фондів.

Бюджетне право – основна підгалузь фінансового права, сукупність фінансово-правових норм, що регулюють відносини з приводу бюджетного устрою, бюджетного процесу, а також відносини, що виникають у зв'язку з установами витрат і доходів і розподілом їх між бюджетами різних рівнів бюджетної системи.

Бюджетний процес – регламентована нормами права діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та учасників бюджетного процесу по складанню і розгляду проєктів бюджету, проєктів бюджетів державних позабюджетних фондів, затвердження та виконання бюджетів та позабюджетних фондів, контролю за їх виконанням, здійснення бюджетного обліку, складання, зовнішньої перевірки, розгляду та затвердження бюджетної звітності.

Валютний контроль – комплекс нормативно закріплених адміністративних (правозастосовних) і організаційних заходів, що здійснюються спеціально уповноваженими державними органами або іншими організаціями і спрямованих на реалізацію порядку здійснення валютних операцій і операцій у частині валютних обмежень, а також заходів із виявлення, попередження та припинення порушень цього порядку.

Валютні обмеження – різного роду нормативно закріплені обмеження прав резидентів і нерезидентів (у формі заборони або обмеження) при здійсненні ними валютних операцій на території держави і (або) прав резидентів при здійсненні ними валютних операцій за кордоном (із юридичної точки зору саме валютним обмеженням належить домінуюча роль у валютному регулюванні).

Валютні цінності – готівкові та безготівкові гроші іноземних держав, а також номіновані в іноземній валюті цінні папери.

Вето – відхилення главою держави прийнятого парламентом.

Вибори – одна з вищих форм прямої демократії; процедура наділення владними повноваженнями одноосібних і (або) колегіальних державних органів, виходячи з політичних (або особистих) переваг населення (виборців).

Виборча система (у вузькому сенсі) – методика, способи визначення результатів виборів, розподілу виборних посад між кандидатами в результаті голосування. Застосовуються всі три відомих світовому правопорядку типу виборчих систем – мажоритарна (наприклад, на президентських, місцевих виборах), пропорційна (наприклад, на виборах депутатів) і змішана (наприклад, на виборах у законодавчі органи).

Виконавець – у кримінальному праві – особа, яка безпосередньо вчинила злочин або безпосередньо брала участь в його здійсненні спільно з іншими особами (співвиконавцями), а також особа, яка вчинила злочин за допомогою використання інших осіб, що не підлягають кримінальній відповідальності з огляду на вік, неосудності або інших обставин, передбачених КК.

Вина – психічне ставлення правопорушника до свого протиправного діяння і його наслідків; виражається у формі умислу (прямого чи непрямого) і необережності (легковажності або недбалості); є основою суб'єктивної сторони правопорушення.

Виняткові права на результати інтелектуальної діяльності (інтелектуальна власність) – права на результати інтелектуальної діяльності (твори науки, літератури і мистецтва, винаходи) і прирівняні до них засоби індивідуалізації (фірмові найменування, комерційні позначення, товарні знаки).

Відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань – різновид цивільно-правової відповідальності, що представляє собою обов'язок правопорушника зазнавати несприятливі майнові наслідки вчиненого ним порушення цивільно-правового зобов'язання.

Власність приватна – власність фізичних та юридичних осіб.

Власність публічна – власність суб'єктів публічного права: народу України, держави та її суб'єктів (державна власність), територіальних громад та інших муніципальних утворень (комунальна власність).

Галузь права – сукупність норм права, що регулюють якісно однорідну групу суспільних відносин, що характеризується своєрідністю предмета і методу правового регулювання (галузь права є найбільшим елементом у системі права, поділяється на підгалузі та (або) інститути).

Гарантії прав і свобод людини і громадянина – сукупність конституційно-правових норм, інститутів, засобів, способів, механізмів і процедур, що забезпечують реалізацію, охорону і захист конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Гіпотеза – частина (структурний елемент) норми права, яка визначає умови, при настанні яких дана норма підлягає застосуванню.

Громадянство – стійкий правовий зв'язок людини з державою, що виражається в сукупності їх взаємних прав та обов'язків.

Громадянська дієздатність – здатність особи своїми діями набувати і здійснювати суб'єктивні цивільні права, створювати для себе суб'єктивні цивільні обов'язки і виконувати їх.

Громадянська правоздатність – здатність особи мати суб'єктивні цивільні права і нести суб'єктивні цивільні обов'язки (здатність бути суб'єктом цивільних правовідносин).

Громадянське суспільство – сукупність суспільних відносин, формальних і неформальних структур (груп, колективів), об'єднаних специфічними інтересами (економічними, етнічними, культурними), що забезпечують умови життєдіяльності людини, задоволення і реалізацію різноманітних потреб та інтересів особистості, соціальних груп поза діяльністю держави.

Деліктоздатність – здатність особи віддавати звіт своїм діям і відповідати за них (бути суб'єктом юридичної відповідальності).

Демократія безпосередня (пряма) – форма народовладдя, при якій прийняття (іноді ініціювання та виконання) рішень загальнодержавного або місцевого характеру здійснюється безпосередньо населенням (громадянами); вищими формами безпосередньої демократії є вибори і референдуми.

Демократія представницька (опосередкована) – форма народовладдя, при якій народ передає повноваження щодо прийняття загальнодержавних або місцевих рішень різних органів, що обирається населенням (громадянами) безпосередньо або через обрані ними колегії або органи.

Держава – особлива організація публічної політичної влади, яка має в своєму розпорядженні апарат управління і апарат примусу і, представляючи суспільство, здійснює керівництво ним, з метою реалізації інтересів суспільства.

Державна інформаційна політика – система правових, соціально-економічних, соціально-культурних і організаційних заходів, які спрямовані на забезпечення права на виробництво, пошук, передачу, поширення та отримання інформації, регулювання застосування інформаційних технологій, а також на забезпечення інформаційної безпеки.

Державна таємниця – захищені державою відомості в області її військової, зовнішньополітичної, економічної, розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, поширення яких може завдати шкоди безпеці держави.

Державне екологічне управління – виконавчо-розпорядча діяльність органів влади, місцевого самоврядування, спрямована на раціональне природокористування та охорону навколишнього середовища.

Державний апарат (апарат держави) – це система державних органів, взаємопов'язаних спільними принципами, єдністю цілей, що взаємодіють один із одним, наділених владно-примусовими повноваженнями і матеріально-технічними можливостями, необхідними для здійснення своїх функцій.

Джерело права (в формальному сенсі) – зовнішня форма вираження правових норм.

Диспозиція – частина (структурний елемент) норми права, що містить виклад змісту самого правила поведінки, вираженого в даній нормі права.

Дієздатність – визнана державою здатність особи самостійно (своїми діями) придбавати, здійснювати, змінювати і припиняти юридичні права та обов'язки для себе та інших осіб, а також відповідати за неправомірну реалізацію прав або невиконання обов'язків.

Дізнання – попереднє розслідування кримінальної справи у справах про злочини невеликої та середньої тяжкості; проводиться органами дізнання.

Дія – активна форма протиправного діяння, що характеризується активним поведженням особи, виконанням нею різних рухів тіла (наприклад, нанесення ударів, поранень, заволодіння чужим майном, фальсифікація податкової декларації, виготовлення фальшивих грошових знаків, документів і т.п.).

Добровільна відмова від злочину – припинення особою підготовки до злочину, або припинення дій (бездіяльності), безпосередньо спрямованих на вчинення злочину (замах), якщо особа усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця (добровільна відмова від вчинення злочину можлива тільки при незакінченому замаху; добровільна відмова від злочину є підставою непрягнення особи до кримінальної відповідальності).

Договір публічний – у цивільному праві – договір, укладений комерційною організацією, що встановлює її обов'язки щодо продажу товарів, виконання робіт або надання послуг, які така організація за характером своєї діяльності повинна здійснювати стосовно кожного, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, енергопостачання, медичне, готельне обслуговування тощо).

Договір цивільно-правовий – угода двох або декількох осіб про встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Житлове право – комплексна галузь права, сукупність правових норм, що регулюють житлові відносини, тобто відносини, що складаються в житловій сфері, у сфері приватних і публічних інтересів, прав і обов'язків з приводу особливих об'єктів права – житлових приміщень.

Житлове приміщення – ізольоване приміщення (житловий будинок або частина житлового будинку, квартири або частина квартири, житлова кімната), придатне для постійного проживання громадян (відповідає встановленим санітарним і технічним правилам і нормам, іншим вимогам законодавства). Зазначені приміщення стають об'єктами житлових правовідносин в силу офіційного визнання (оформлення) і державної реєстрації їх як житлових приміщень, із закріпленням їх строгого цільового режиму – використання для проживання громадян.

Завдаток – спосіб забезпечення виконання зобов'язання, при якому грошова сума, визнана завдатком, видається однією з договірних сторін у рахунок належних з неї за договором платежів другій стороні в підтвердження укладення договору і в забезпечення його виконання.

Загальний об'єкт правопорушення – сукупність усіх суспільних відносин та інших соціальних цінностей, що охороняються законом від правопорушень; має загальносоціальне значення, і правова охорона його забезпечує нормальне функціонування та розвиток усього суспільства.

Законодавчий процес – порядок проходження законопроекту в парламенті, що представляє собою впорядковану, послідовну сукупність певних стадій.

Замах на злочин – умисні дії (бездіяльність) особи, безпосередньо спрямовані на вчинення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця, але при незалежних від цієї особи обставинах (на відміну від підготовки до злочину кримінальна відповідальність передбачена за замах на злочин будь-якої категорії).

Заповіт – розпорядження власника про юридичну долю його майна після смерті, складене в письмовій формі і засвідчене нотаріусом. У визначених законом випадках право посвідчення заповіту мають інші посадові особи (органи місцевого самоврядування, консульські установи, лікувальні установи, капітани суден, командири військових частин, начальники місць позбавлення волі); в окремих випадках (у надзвичайних обставинах) заповіт може бути складено в простій письмовій формі у присутності двох свідків. Складання заповіту є одностороннім правочином.

Заробітна плата (оплата праці) працівника – це винагорода за працю залежно від кваліфікації працівника, складності, кількості, якості, умов виконуваної роботи, а також виплати компенсаційного і стимулюючого характеру.

Застава – спосіб забезпечення виконання зобов'язання, при якому заставаотримач має право в разі невиконання боржником забезпеченого заставою кредиторського зобов'язання одержати відшкодування з вартості заставленого майна особи, якій належить це майно, переважно перед іншими кредиторами. Різновидом застави є іпотека.

Застосування норм права – особлива форма реалізації права, пов'язана з діяльністю органів державної влади, посадових осіб; державно-владна діяльність, що здійснюється по конкретних індивідуальних справах і завершується прийняттям конкретного рішення компетентним органом державної влади.

Збір – у податковому праві – обов'язковий внесок, що стягується з організацій і фізичних осіб. Його сплата є однією з умов скоєння щодо платників зборів державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами і посадовими особами юридично значимих дій, включаючи надання певних прав або видачу дозволів (ліцензій).

Звільнення від покарання – кримінальне право – звільнення особи, визнаної винною в скоєнні злочину, при наявності передбачених кримінальним законом підстав:

- від призначення покарання за скоєний злочин;
- від реального відбування покарання, призначеного за вироком суду;
- від подальшого відбування частини покарання, призначеного за вироком суду.

Злочин – умисне, винне суспільно небезпечне діяння, передбачене КК України.

Екологічне право – самостійна комплексна галузь правової системи, норми якої регулюють суспільні відносини щодо раціонального й ефективного використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища з метою збереження і відтворення природних ресурсів, а також оздоровлення і поліпшення якості природного середовища проживання людини в інтересах задоволення життєвих потреб справжніх і майбутніх поколінь людей.

Екологічне правопорушення – винна, протиправна дія або бездіяльність, що порушує суспільні відносини у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища, в результаті чого заподіяно шкоду природним

об'єктам, власникам і природокористувачам, а також здоров'ю людини, або створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди.

Екологічний контроль (контроль в області охорони навколишнього середовища) – система заходів, спрямована на запобігання, виявлення та припинення порушень законодавства в галузі охорони навколишнього середовища, забезпечення дотримання суб'єктами господарської та іншої діяльності вимог, у тому числі нормативів і нормативних документів в області охорони навколишнього середовища.

Емансипація – процедура визнання особи, яка досягла 16-річного віку і має самостійний дохід, повністю дієздатною.

Індивідуальний трудовий спір – неврегульовані розбіжності між роботодавцем і працівником з питань застосування трудового законодавства, норм колективного договору, угоди, локального нормативного акту, трудового договору (в тому числі про встановлення або зміну індивідуальних умов праці), про які заявлено в орган з розгляду індивідуальних трудових суперечок.

Іноземний громадянин – фізична особа, яка не є громадянином України і має докази наявності громадянства (підданства) іноземної держави.

Інформаційне право – сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері.

Інформація – відомості (повідомлення, дані) незалежно від форми їх подання.

Іпотека – застава нерухомого майна.

Істотні умови договору – умови, без досягнення угоди за якими договір не вважається укладеним і не породжує передбачених ним правових наслідків.

Колективна безпека – в міжнародному праві – система колективних заходів, що застосовуються державами на універсальній або регіональній основі з метою усунення загрози миру, запобігання або придушення актів агресії і відновлення міжнародного миру і безпеки.

Колективний договір – у трудовому праві – правовий акт, що регулює соціально-трудова відносини в організації або в індивідуального підприємця і укладається роботодавцем і працівниками в особі їхніх представників.

Колективний трудовий спір – неврегульовані розбіжності між працівниками (їх представниками) і роботодавцями (їх представниками) з приводу встановлення і зміни умов праці (включаючи заробітну плату), укладення, зміни та виконання колективних договорів, угод, а також у зв'язку з відмовою роботодавця врахувати думку виборного представницького органу працівників при прийнятті локальних нормативних актів.

Комерційна організація – юридична особа, що ставить одержання прибутку за основну мету своєї діяльності і розподіляє отриманий прибуток між учасниками.

Конституційне право – провідна, системоутворююча галузь права, сукупність правових норм, що закріплюють і регулюють основи правового статусу особистості, громадських об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства, економічного, політичного, соціального і духовного життя суспільства, організації, держави та функціонування публічної влади.

Конституційний лад – правопорядок, при якому дотримується демократична конституція держави, сукупність суспільних відносин, регульованих правом відповідної держави (**основи конституційного ладу** – базові, системоутворюючі принципи, що регламентують зазначені відносини, які лежать в основі всієї піраміди правової системи держави, є орієнтиром для багатопланових правомірних зв'язків у суспільстві).

Конституційно-правовий статус особистості – сукупність основних (конституційних) прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Норми конституційного права встановлюють основи правового статусу особистості.

Конституція (від лат. Constitutio – встановлення) – основний закон держави, який має вищу юридичну силу, що закріплює і регулює базові суспільні відносини у сфері правового статусу особистості, інститутів громадянського суспільства, організації держави та функціонування публічної влади.

Контроль у державному управлінні – системна діяльність уповноважених органів держави та інститутів громадянського суспільства щодо встановлення відповідності функціонування державних органів, їх посадових осіб і державних службовців нормативно-правовим стандартам та коригування виявлених відхилень за допомогою організаційно-правових засобів.

Конфедерація (від лат. Confoederatio – спільнота) – союз кількох самостійних держав, утворений, як правило, на основі договору, для досягнення певних цілей (політичних, військових і економічних), які дозволяють створити найбільш сприятливі умови для діяльності цих держав (ці цілі можуть носити як тимчасовий, так і постійний характер). Порядок вступу в конфедерацію і виходу з неї визначається на основі договору за принципом добровільності і згоди всіх членів.

Кредитна організація – юридична особа, яка для отримання прибутку як основної мети своєї діяльності на підставі спеціального дозволу (ліцензії) Банку має право здійснювати банківські операції.

Кредитор – сторона цивільно-правового зобов'язання, що має право вимагати від боржника виконання будь-яких дій або утримання від них.

Кримінальне право – сукупність норм, що регулюють відносини між фізичною особою, яка вчинила злочин і органами державної влади, офіційно закріплених у КК України, що становлять самостійну галузь права.

Легковажність – різновид необережності, форма провини, при якій правопорушник передбачає можливість настання суспільно небезпечних або шкідливих наслідків свого діяння (дій або бездіяльності), але без достатніх підстав самовпевнено розраховує на запобігання цих наслідків.

Ліквідація юридичної особи – припинення юридичної особи без переходу прав і обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб.

Майно – матеріальні блага, які включають в себе речі і майнові права.

Майнові права – права на предмети матеріального світу, а також ті права вимоги до інших суб'єктів цивільних правовідносин, які можуть бути виражені в матеріальній формі (права користування майном, права вимоги від зобов'язаних осіб сплати грошей).

Метод правового регулювання – сукупність способів, засобів, прийомів правового впливу на свідомість і поведінку людей, діяльність організацій, установ і підприємств (тобто правового впливу на ті суспільні відносини, які утворюють предмет правового регулювання).

Миротворчість – у міжнародному праві – дії, спрямовані на те, щоб привести до згоди ворогуючі сторони головним чином за допомогою переговорів і інших мирних засобів, передбачених Статутом ООН.

Міжнародне екологічне право (міжнародно-правова охорона навколишнього середовища) – сукупність нормативно-правових актів, що базуються на основі загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, що регулюють міждержавні відносини по збереженню і раціональному використанню міжнародних природних ресурсів із урахуванням пріоритету і захисту прав і законних інтересів людини на сприятливе довкілля.

Міжнародне право – система міжнародних договірних і звичайних норм, що створюються державами та іншими суб'єктами міжнародного права, спрямованих на підтримання міжнародного миру і зміцнення міжнародної безпеки, встановлення і розвиток всебічного міжнародного співробітництва, які забезпечуються сумлінним виконанням суб'єктами міжнародного права своїх міжнародних зобов'язань, а в деяких випадках і примусом, здійснюваним державами в індивідуальному чи колективному порядку відповідно до діючих норм міжнародного права.

Міжнародне правопорушення – протиправна поведінка (дія або бездіяльність) суб'єкта міжнародного права, в результаті якого порушуються норми міжнародного права і міжнародні зобов'язання цього суб'єкта, що завдають іншому суб'єкту або міжнародного співтовариства в цілому збиток матеріального або нематеріального характеру (наприклад, акти агресії, порушення зобов'язань по договорах та ін.). Залежно від ступеня небезпеки все міжнародні правопорушення можна розділити на три великі групи: міжнародні злочини; кримінальні злочини міжнародного характеру; міжнародні делікти.

Міжнародне приватне право – сукупність норм, що регулюють відносини приватно-правового характеру з іноземним елементом.

Міжнародний злочин – особливо небезпечне міжнародне правопорушення, що посягає на життєво важливі інтереси всього міжнародного співтовариства, грубо зневажає основні принципи міжнародного права, що представляє загрозу міжнародному миру і безпеці і всьому людству. До числа міжнародних злочинів відносяться агресія, геноцид, апартеїд, колоніалізм, воєнні злочини, злочини проти миру і людяності.

Міжнародно-правова відповідальність – несприятливі юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права, який порушив чинні норми міжнародного права і свої міжнародні зобов'язання. Підставою міжнародно-правової відповідальності суб'єкта міжнародного права є вчинення ним міжнародного правопорушення.

Міжнародно-правове визнання – односторонній добровільний акт держави, в якому вона прямо або побічно заявляє про те, що розглядає іншу

державу як суб'єкт міжнародного права і має намір підтримувати з нею офіційні відносини.

Міжнародний делікт – протиправні дії, що завдають шкоди обмеженому колу суб'єктів міжнародного права (наприклад, окремій державі).

Міжнародний договір – угода, що укладена між державами в письмовій формі і регулюється міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься така угода в одному документі, у двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування (договір, конвенція, угода, пакт, акт, протокол, обмін нотами та ін.).

Міжнародний звичай – тривало повторюване в аналогічній ситуації (обстановці) правило поведінки, яке мовчазно визнається і виконується суб'єктами міжнародного права в їх міжнародній практиці в ролі звичайної міжнародно-правової норми.

Міжнародний правопорядок – стан впорядкованості системи міжнародних відносин на основі норм і принципів міжнародного права, фактична реалізація і застосування міжнародного права (має на меті захист спільних інтересів міжнародного співтовариства, перш за все, загального миру і міжнародної безпеки).

Місцеве самоврядування – форма здійснення народом своєї влади, що забезпечує в межах, встановлених Конституцією та законами, можливість вирішувати питання місцевого значення, виходячи з інтересів населення.

Монархія – форма правління, при якій верховна влада зосереджена в руках одноосібного глави держави (монарха), передається у спадок.

Муніципальне право – комплексна галузь публічного права в окремих національних правових системах; наука і навчальна дисципліна про місцеве самоврядування, об'єднує приписи різних галузей права (конституційного, земельного, адміністративного, цивільного, фінансового, економічного і т.д.), що регулюють діяльність місцевих органів влади і управління, муніципальних утворень в цілому.

Надзвичайний стан – вводиться відповідно до Конституції України законом на всій території або в її окремих місцевостях, особливий правовий режим діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій незалежно від організаційно-правових форм і форм власності, їх посадових осіб, громадських об'єднань, що допускає встановлені законом окремі обмеження прав і свобод громадян, іноземців, осіб без громадянства, прав організацій і громадських об'єднань, а також покладання на них додаткових обов'язків.

Натуралізація – прийом іноземної особи в громадянство даної держави.

Недбалість – різновид необережності, форма провини, при якій правопорушник не передбачає можливості настання суспільно небезпечних або шкідливих наслідків свого діяння, хоча за необхідної пильності і передбачливості він міг і повинен був їх передбачити.

Некомерційна організація – юридична особа, що не має одержання прибутку як основної мети своєї діяльності і не розподіляє отриманий прибуток між учасниками.

Нематеріальні блага – права, свободи, таємниці, інтереси та інші невідчужувані блага нематеріального характеру, що належать особам від народження або в силу закону.

Ненормований робочий день – у трудовому праві – особливий режим роботи, відповідно до якого окремі працівники можуть за розпорядженням роботодавця при необхідності епізодично залучатися до виконання своїх трудових функцій за межами нормальної тривалості робочого часу. Перелік посад працівників із ненормованим робочим днем встановлюється колективним договором, угодою або правилами внутрішнього трудового розпорядку організації.

Необхідна оборона – захист особи або інших осіб, інтересів суспільства або держави, що охороняються законом, від суспільно небезпечного посягання, якщо це посягання було з насильством, небезпечним для життя особи, з безпосередньою загрозою застосування такого насильства. У кримінальному праві є обставиною, що виключає злочинність діяння.

Непрямий (евентуальний, від лат. Eventus – випадок) **умисел** – форма провини, при якій суб'єкт правопорушення усвідомлює суспільну небезпечність (шкідливість) своїх дій (бездіяльності), можливість настання суспільно небезпечних (шкідливих) наслідків, не бажає, але свідомо допускає настання цих наслідків.

Нерухоме майно (нерухомість) – земельні ділянки, ділянки надр, будівлі, споруди та інші об'єкти, нерозривно пов'язані із землею, переміщення яких без завдання збитку їх призначенню неможливе.

Неустойка – визначена законом або договором грошова сума, яку боржник зобов'язаний сплатити кредиту в разі невиконання або неналежного виконання цивільно-правового зобов'язання, зокрема в разі прострочення виконання.

Новела – зміна діючого законодавства, що відбувається в результаті видання нового нормативно-правового акту.

Норма права (правова норма) – загальнообов'язкове правило поведінки, встановлене або санкціоноване державою, забезпечене його примусовою силою, що закріплює права та обов'язки учасників суспільних відносин і є критерієм оцінки поведінки, як правомірної, так і неправомірної. Всі норми права в сукупності складають об'єктивне право, а регулюють лише певне коло суспільних відносин – галузь права, всередині галузей норми також групуються по підгалузях, інститутах.

Нормативно-правовий акт – результат нормотворчої діяльності компетентних органів держави, що встановлює, змінює чи скасовує норми права (є переважаючим видом джерел права в державах романо-германської правової сім'ї, займає все більш помітне місце в системі джерел права держав, що належать до інших правових сім'ям).

Об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціальні цінності, на які посягає конкретний злочин. Обов'язковими ознаками об'єкта виступають суспільні відносини, блага або інтереси. Факультативною ознакою об'єкта злочину є предмет злочину – предмети матеріального світу, на які безпосередньо спрямовані дії винного.

Об'єкт правовідносин – матеріальні, духовні та інші соціальні блага, призначені для задоволення інтересів і потреб людей, з приводу яких взаємодіють суб'єкти правовідносин.

Об'єкти правопорушень – різні суспільні відносини, соціальні цінності, права і свободи громадян, що охороняються державою (поділяються на загальні, родові і безпосередні).

Об'єкти цивільних правовідносин – блага, з приводу яких діють суб'єкти цивільних правовідносин (майно (речі та майнові права); роботи та послуги; виняткові права на результати інтелектуальної діяльності і прирівняні до них засоби індивідуалізації; нематеріальні блага).

Об'єктивна сторона правопорушення – зовні проявляється певна поведінка людини, викликане суспільно небезпечним (шкідливим) діянням (вказане діяння може виявлятися у формі дії або бездіяльності). До діянь не належать почуття і думки людини, в тому числі пов'язані із планами вчинити правопорушення, якщо вони не виразилися в діях (такі почуття і думки прийнято називати "голим" умислом, який не має правового значення, не утворює складу правопорушення і тому не підлягає покаранню).

Об'єктивна сторона складу злочину – зовнішня сторона суспільно небезпечного посягання на охоронюваний кримінальним законом об'єкт. Основною ознакою об'єктивної сторони складу злочину є суспільно небезпечне діяння у формі дії або бездіяльності.

Обмежені речові права – різновид майнових прав, відповідно до яких власник права може використовувати чуже майно в своїх інтересах незалежно від волі власника. Різновидами обмежених речових прав є право господарського відання, право оперативного управління, право довічного успадкованого володіння земельною ділянкою, право постійного (безстрокового) користування земельною ділянкою, сервітути.

Організатор – у кримінальному праві – особа, яка організувала вчинення злочину або керувала його виконанням, а також особа, яка утворила організовану групу чи злочинне співтовариство (злочинну організацію) або керувала ними.

Оферта – пропозиція укласти договір, що містить істотні умови цього договору.

Підбурювач – особа, що схилила іншу особу до вчинення злочину шляхом домовленості, підкупу, загрози або іншим способом.

Підгалузь права – сукупність кількох близьких за характером регулювання правових інститутів у складі однієї галузі права (парламентське право у складі конституційного права, авторське право у складі цивільного права, податкове право у складі фінансового права).

Підзаконний акт – нормативно-правовий акт, що видається в межах компетенції державного органу (переважно органу виконавчої влади) відповідно до закону або на його основі та на виконання.

Підприємницька діяльність – самостійна, здійснювана на свій ризик діяльність, спрямована на систематичне отримання прибутку від користування майном, продажу товарів, виконання робіт або надання послуг особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності.

Підтримання миру – в міжнародному праві – проведення операцій за допомогою військового персоналу як для запобігання конфліктів, так і для встановлення миру. Операції ООН з підтримання миру поділяються на два типи: місії військових спостерігачів із неозброєних офіцерів – "блакитні берети" (вперше така місія була проведена в 1948 році з метою спостереження за виконанням умов перемир'я в Палестині) і сили з підтримки миру в складі національних військових контингентів, озброєних легкою стрілецькою зброєю, – "блакитні каски" (перша така операція була проведена в 1956 р Надзвичайними збройними силами ООН на Близькому Сході).

Платники податків і платники зборів – організації та фізичні особи, на яких відповідно до податкового законодавства покладено обов'язок сплачувати відповідно податки і (або) збори.

Податкове право – сукупність фінансово-правових норм, що регулюють суспільні відносини щодо встановлення, запровадження і стягування податків, а також відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням податкового контролю та встановленням відповідальності за вчинення податкових правопорушень.

Податок – обов'язковий, індивідуально безвідплатний платіж, що стягується з організацій і фізичних осіб у формі відчуження належних їм на праві власності, господарського відання або оперативного управління грошових коштів з метою фінансового забезпечення діяльності держави і (або) муніципальних утворень.

Позитивне право – сукупність юридичних норм, що виходять від держави і закріплених у законодавстві, тобто право, виражене в законі. На відміну від природних прав і свобод позитивні права і свободи належать людині в силу закріплення їх у законі (тобто похідні від волі держави).

Покарання – в кримінальному праві – передбачене кримінальним законом позбавлення або обмеження прав і свобод особи, визнаного судом винним у скоєнні злочину. Покарання застосовується з метою відновлення соціальної справедливості, виправлення засудженого і запобігання вчиненню нових злочинів.

Політичний режим – сукупність прийомів, способів і методів, за допомогою яких здійснюється державна влада. Різновидами політичних режимів є демократичні й антидемократичні.

Порука – спосіб забезпечення виконання зобов'язання, при якому поручитель зобов'язується перед кредитором іншої особи відповідати за виконання останнім його зобов'язання повністю або в частині.

Послуга – в цивільному праві – один із видів об'єктів цивільних прав, діяльність, результат якої полягає в ній самій (консалтинг, зберігання, перевезення).

Пособник – у кримінальному праві – особа, яка сприяла вчиненню злочину порадами, вказівками, наданням інформації, засобів чи знарядь вчинення злочину або усуненням перешкод, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, кошти або знаряддя вчинення злочину, сліди злочину або предмети, здобуті злочинним шляхом, а також особа, яка заздалегідь обіцяла придбати чи збути такі предмети.

Права людини (із загальнотеоретичної, міжнародно-правової і конституційно-правової точок зору) – визнані та охоронювані суспільством, державою і міжнародним співтовариством певні рівні соціальні можливості для окремих осіб та їх об'єднань щодо задоволення ними своїх природних і соціальних потреб та відповідних домагань, гарантії яких забезпечують гідний і справедливий, вільний і відповідальний розвиток і активну участь особистості в різноманітних громадських, у тому числі правових, відносинах.

Право – системна сукупність встановлених і охоронюваних державною владою соціальних норм і правил, що мають юридичне значення і примусово обов'язковий характер, що регулюють відносини між людьми, організаціями, державами (**об'єктивне право**), а також наука, що вивчає ці норми.

Право власності – право особи володіти, користуватися і розпоряджатися майном у власному інтересі і на свій розсуд, із обов'язком нести тягар утримання майна, ризик його втрати і відповідальність за заподіяння шкоди.

Право господарського відання – право унітарних підприємств на закріплене за ними державне або муніципальне майно.

Право матеріальне (матеріальне право) – частина об'єктивного права, сукупність норм системи права, за допомогою яких держава впливає на суспільні відносини, прямо і безпосередньо регулюючи їх. Норми матеріального права закріплюють правовий статус осіб, компетенцію органів державної влади, підстави і межі юридичної відповідальності і т.д. (до матеріальних галузей права відносяться: кримінальне, цивільне, трудове, підприємницьке, сімейне право та ін.).

Право приватне (приватне право) – право, що захищає інтереси особи в її взаєминах з іншими особами, що регулює приватні інтереси, незалежність та ініціативу індивідуальних власників і об'єднань (корпорацій) в їх взаємодії.

Право процесуальне (процесуальне право) – частина об'єктивного права, сукупність норм системи права, що регулює відносини, які визначають порядок та умови застосування і захисту норм матеріального права в процесі розслідування злочинів, розгляду і вирішення кримінальних, цивільних, господарських справ, а також справ про адміністративні правопорушення і справ, що розглядаються в порядку конституційного судочинства та ін. (процесуальні норми існують практично в будь-якій галузі права, але не всі з них виділяються в самостійну галузь (підгалузь)).

Право публічне (публічне право) – правові норми і відносини, що регулюють державну діяльність у публічно-правовій сфері (державне, адміністративне, кримінальне право, суд і судочинство), тобто такі відносини, в яких загальнонародний інтерес виражений через державні організації.

Право суб'єктивне (суб'єктивне право) – гарантовані законом форма (вид) і міра допустимої поведінки, юридична можливість суб'єкта здійснити фактичні дії для придбання певного блага.

Правова доктрина – використовувані в деяких країнах положення робіт відомих вчених, державних діячів за наявності прогалини в законодавстві, відсутність відповідного прецеденту, для юридичного вирішення виниклої

суперечки, що має правове значення (в даному ключі правова доктрина є джерелом права).

Правова система – 1) у вузькому сенсі – сукупність правових норм, інститутів, підгалузей і галузей права (система права); 2) в широкому сенсі правова система включає, поряд із системою права, і такі взаємопов'язані та взаємообумовлені елементи, як правова свідомість, правові відносини (правову практику), правову культуру, правову ідеологію; 3) сукупність національних правових систем, які базуються на загальних для них принципах розуміння права, правотворчості і правозастосування – **правова сім'я** (англосаксонська, романо-германська та ін.).

Правовий звичай (звичаєве право) – правило поведінки, яке історично склалося, санкціоноване державою, включене в систему правових норм і визнане джерелом права.

Правовий інститут – група норм права, що регулюють типові суспільні відносини і в силу цього набувають відносної самостійності і стійкості функціонування. Правовий інститут найчастіше регулює певний вид суспільних відносин, причому це регулювання має досить закінчений характер (інститут громадянства в конституційному праві, інститут договору в цивільному праві, інститут шлюбу в сімейному праві).

Правовий статус – сукупність прав, обов'язків, гарантій і відповідальності суб'єкта правовідносин.

Правовідносини – особливий вид суспільних відносин, учасники (суб'єкти) яких пов'язані взаємними юридичними правами та обов'язками.

Правоздатність – здатність особи мати юридичні права та обов'язки.

Правонаступництво держав – перехід певних прав і обов'язків від однієї держави до іншої з урахуванням основних принципів міжнародного права і норм про правонаступництво.

Правопорушення (делікт) – протиправне діяння (дія або бездіяльність), що виражається в порушенні встановлених у державі правових норм (невиконання встановлених обов'язків, розпоряджень або порушення встановлених заборон); є неодмінною підставою притягнення правопорушника до юридичної відповідальності.

Правосуддя – вид державної діяльності, спрямованої на розгляд і вирішення різних соціальних конфліктів, пов'язаних із дійсним або можливим порушенням норм права.

Предмет правового регулювання – суспільні відносини, що регулюються певною сукупністю норм права. Предмет регулювання є обов'язковим критерієм відокремлення тієї чи іншої галузі права (кожна галузь відрізняється предметною своєрідністю, специфікою регульованих суспільних відносин), свій предмет регулювання мають і кожен підгалузь, інститут, субінститут права. Предмет регулювання складається об'єктивно і не залежить від розсуду законодавця.

Предмет правопорушення – конкретні матеріальні предмети і цінності, з використанням і з приводу яких відбуваються правопорушення (наприклад, зброя, гроші, коштовності, наркотики, фальшиві купюри і т.п.).

Презумпція невинуватості громадянина – припущення, згідно з яким особа вважається невинуватою, доки її вину не буде доведено в установленому законом порядку. Відповідно до статті 62 **Конституції України**, статті 6 конвенції особа вважається **невинуватою** у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Прекурсори – речовини, часто використовувані при виробництві, виготовленні, переробці наркотичних засобів і психотропних речовин, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів, що підлягають контролю, відповідно до законодавства, міжнародними договорами.

Прецедент – рішення компетентного державного органу по конкретній справі, що є обов'язковим для тієї ж або нижчої інстанції при вирішенні аналогічних справ. Ознака дозволяє відносити прецедент до джерел права. Залежно від статусу органу, що прийняв прецедентне рішення, розрізняють судовий і адміністративний прецедент.

Приготування до злочину – підшукування, виготовлення чи пристосування особою засобів чи знарядь вчинення злочину, підшукування співучасників злочину, змова на вчинення злочину або інше умисне створення умов для вчинення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з не залежних від цієї особи обставинам (кримінальна відповідальність настає за приготування тільки до тяжкого та особливо тяжкого злочинів).

Прийомна сім'я – опіка чи піклування над дитиною або дітьми, які здійснюються за договором про прийомну сім'ю, що укладається між органом опіки та піклування і прийомними батьками або прийомним батьком, на термін, зазначений у цьому договорі.

Принципи права (загальні) – це закріплені в різних його джерелах або виражені в стійкій юридичній практиці загальноновизнані основоположні ідеї, які адекватно відображають рівень пізнання загальносоціальних і специфічних закономірностей права, і службовці для створення внутрішньо узгодженої та ефективної системи юридичних норм, а також для безпосереднього регулювання суспільних відносин при їх проблемності і суперечливості (підрозділяються на морально-етичні або моральні та організаційні).

Природне право – об'єктивно існуюче ("природне") право, що відбиває уявлення людей про ідеали справедливості і свободи; природні права і свободи людини, що належать їй через сам факт народження (в доктрині деяких держав – дані Богом), що не похідні від волі держави.

Прямий умисел – форма провини, при якій особа усвідомлює суспільну небезпеку (шкідливість) своїх дій (бездіяльності), передбачає можливість чи неминучість настання суспільно небезпечних (шкідливих) наслідків і бажає їх настання.

Реалізація норм права – процес фактичного здійснення (втілення в життя) приписів юридичних норм у правомірній поведінці громадян, посадових осіб та інших суб'єктів права. Реалізація правових норм відбувається в формі використання (здійснення) суб'єктивних прав, дотримання юридичних заборон,

виконання юридичних обов'язків і застосування норм права як особливої форми реалізації права.

Реалізація права – здійснення, втілення в життя (в дійсність, у поведінку суб'єктів права) принципів і приписів права, тобто слідування вимогам норм об'єктивного права.

Релігійні норми (канони) – одна з основних історичних форм права, де в ролі першоджерела розглядається не світська державна влада, а воля божества, виражена у священних писаннях або переказах. Релігійні норми абсолютно непорушні, так як посилаються на "вищий авторитет". Особливу роль як джерела права такі норми грають у теократичних державах, в яких фактичне управління знаходиться в руках вищих служителів релігійного культу (Ватикан, Іран та ін.).

Реорганізація юридичної особи – припинення юридичної особи з переходом прав і обов'язків у порядку правонаступництва до інших юридичних осіб у формах злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення.

Репарація – в міжнародному праві – одна з форм матеріальної відповідальності держави, яка полягає у відшкодування матеріальної шкоди у грошовому виразі, товарами, послугами.

Репресалії – в міжнародному праві – правомірні примусові дії однієї держави проти іншої держави. Застосовуються у відповідь на неправомірні дії іншої держави з метою відновлення порушеного права (наприклад, розрив дипломатичних відносин, введення ембарго на ввезення товарів і сировини з території держави-порушника та ін.).

Республіка (лат. Respublica, від res – справа і publicus – суспільний, всенародний) – форма правління, при якій всі вищі органи державної влади або обираються, або формуються загальнонаціональними представницькими установами (парламентами).

Реституція – в цивільному праві – наслідок недійсності угоди, при якій сторони повертаються в початковий майновий стан; у міжнародному праві – одна з форм матеріальної відповідальності держави, яка полягає в поверненні в натурі майна, неправомірно вилученого і вивезеного воюючою державою з території противника (різновидом реституції є субституція).

Ресторація – в міжнародному праві – відновлення державою-порушником колишнього стану будь-якого матеріального об'єкта (наприклад, відновлення якості і чистоти води, забрудненої з її вини).

Референдум – одна з вищих форм безпосередньої демократії, яка полягає в голосуванні виборців з питань публічного (державного або місцевого) значення, за підсумками якого приймається, відхиляється або (в деяких державах) вибирається один із декількох винесених на голосування варіантів його рішення.

Рецидив злочинів – вчинення умисного злочину особою, яка має судимість за раніше скоєний умисний злочин. За ступенем суспільної небезпечності вчиненого злочину поділяється на простий, небезпечний і особливо небезпечний. Рецидив злочинів є обставиною, що обтяжує покарання за скоєний злочин.

Ризик – передбачення можливості заподіяння шкоди кому або чого-небудь в процесі соціально-корисної діяльності (наприклад, при розробці та виготовленні нових ліків). У кримінальному праві обґрунтований ризик (коли заподіяв шкоду,

зробив усе можливе, щоб шкода не відбулася) є обставиною, що виключає злочинність діяння.

Родовий об'єкт правопорушення – група однорідних і взаємопов'язаних між собою суспільних відносин і цінностей, що охороняються законом (права і свободи громадян, відносини власності, громадський порядок і безпека, екологія, управлінська діяльність державних органів, інтереси правосуддя та ін.).

Санкція – частина (структурний елемент) норми права, що вказує на наслідки недотримання закону. У кримінальному праві санкцією називається частина норми (статті) Особливої частини КК України, в якій визначається вид і розмір (термін) покарання за передбачений диспозицією даної статті злочин.

Сатисфакція – в міжнародному праві – надання державою-порушником компенсації постраждалій державі за шкоду, заподіяну її честі і гідності (наприклад, офіційне принесення вибачення, висловлення жалю або співчуття і т.д.).

Сервітут – право обмеженого користування чужим об'єктом нерухомості для цілей проходу, проїзду, прокладання комунікацій та інших аналогічних цілей.

Система оплати праці – певний взаємозв'язок між показниками, що характеризують міру (норму) праці та міру її оплати не тільки в межах норм праці, а й понад неї.

Сільське поселення – вид муніципального утворення, один або кілька об'єднаних спільною територією сільських населених пунктів (селищ, сіл, сіл, хуторів), в яких місцеве самоврядування здійснюється населенням безпосередньо та (або) через виборні та інші органи місцевого самоврядування.

Сімейне право – галузь права, яка являє собою сукупність правових норм, що регулюють особисті немайнові та майнові відносини між членами сім'ї, що виникають зі шлюбу та спорідненості, а також відносини, прирівняні законом до сімейних з метою захисту і зміцнення сім'ї, прав та інтересів її членів.

Склад злочину – сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують злочинне діяння як конкретний вид злочину, передбачений в особливій частині КК України. Елементами складу злочину є: об'єкт злочину, об'єктивна сторона складу злочину; суб'єкт злочину; суб'єктивна сторона складу злочину.

Склад правопорушення – його формально-юридична абстрактна конструкція. Елементами (основними ознаками) складу правопорушення, що відображають найбільш загальні і типові особливості порушень правових заборон і невиконання правових обов'язків, є об'єктивні (об'єкт правопорушення і об'єктивна сторона) і суб'єктивні характеристики (суб'єкт і суб'єктивна сторона правопорушення).

Солідарна відповідальність – у цивільному праві – різновид цивільно-правової відповідальності, при якій на кожного з боржників за вибором кредитора може бути покладено обов'язок виконати зобов'язання в повному обсязі.

Спадкування – в цивільному праві – перехід майна громадянина (спадкодавця) після його смерті у власність його спадкоємців.

Співучасть у злочині – умисна спільна участь двох або більше осіб у вчиненні умисного злочину.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, що вчинила злочин (спеціальними суб'єктами деяких складів злочинів можуть виступати тільки посадові особи, військовослужбовці і т.п.).

Суб'єкти адміністративно-правових відносин – індивідуалізовані або інституційно організовані особи, які відповідно до чинного законодавства є учасниками конкретних управлінських відносин, що регулюються нормами адміністративного права, наділені певними правами та обов'язками в сфері державного управління та здатні самостійно їх здійснювати.

Суб'єкти правовідносин – фізичні та юридичні особи, громадські організації, держави і державні утворення, муніципальні органи, які мають конкретні суб'єктивні права і несуть юридичні обов'язки для того, щоб виступати в ролі суб'єкта правовідносин, особа повинна володіти правоздатністю і дієздатністю.

Суб'єктивна сторона правопорушення – психічний стан, волюва спрямованість суб'єкта правовідносини під час вчинення правопорушення, його внутрішнє ставлення до своєї поведінки.

Суб'єктивна сторона складу злочину – психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння і наслідків, які настали в результаті цього; обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є вина, а факультативними ознаками – мотив, мета злочину, емоційний стан особи, яка вчинила злочин.

Субституція – в міжнародному праві – різновид реституції, заміна неправомірно знищеного або пошкодженого майна.

Суверенітет внутрішній – властиве державі верховенство на своїй території, яке виражається в безумовному поширенні державної влади на населення і всі соціальні структури суспільства, монопольній можливості застосування таких засобів впливу (примусу, силових методів тощо), якими не володіють інші суб'єкти політики, здійсненні владних повноважень, у тому числі в юридичних формах (правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної), а також у прерогативі держави скасовувати, визнавати юридично нікчемними акти інших суб'єктів політики, якщо вони не відповідають принципам державної влади.

Суверенітет зовнішній – незалежність держави в міжнародних відносинах, що виражається в єдності і неподільності території, недоторканості територіальних кордонів і невтручання в їхні внутрішні справи, в здатності держави забезпечити власний суверенітет і національно-державні інтереси.

Судова влада – засноване на конституційних принципах правосуддя, здійснюване судьями, присяжними й арбітражними засідателями шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в установленому процесуальному порядку юридичних суперечок, що мають конституційне значення, а також цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення з метою усунення правових конфліктів.

Тлумачення права – спеціальний вид юридичної діяльності по розкриттю смислового змісту правових норм, необхідний у процесі як законотворчості (нормотворчості), так і реалізації правового принципу, або норми; процес пізнання права, що складається в з'ясуванні та роз'ясненні сенсу і змісту його норм, виражених у законодавчих або інших нормативних актах, з метою

правильного та однакового розуміння і реалізації приписів юридичних норм усіма суб'єктами прав. Тлумачення правової норми складається із двох основних елементів – з'ясування і роз'яснення змісту нормативного припису.

Трудова функція – робота за певною професією, спеціальністю, кваліфікацією чи посадою.

Трудове право – галузь права, що регулює суспільні відносини у сфері найманої праці, які складаються із власне трудових правовідносин і відносин, безпосередньо пов'язаних із трудовими.

Трудовий договір – угода між працівником і роботодавцем про особисте виконання працівником за плату трудової функції (роботи за посадою відповідно до штатного розкладу, професії, спеціальності з вказівкою кваліфікації; конкретного виду дорученої працівникові роботи), підпорядкування працівника правилам внутрішнього трудового розпорядку при забезпеченні роботодавцем умов праці, передбачених трудовим законодавством та іншими нормативно-правовими актами, що містять норми трудового права, колективним договором, угодами, локальними нормативними актами, трудовим договором.

Трудовий спір – суперечка про реалізацію права, передбаченого трудовим законодавством, колективними та іншими договорами, угодами про працю або про встановлення нового трудового суб'єктивного права, тобто про реалізацію законного інтересу (трудовим спором визнається така суперечка суб'єктів, яка залишається невирішеною в установленому досудовому порядку і спрямована в юрисдикційні органи для розгляду по суті). Трудові спори поділяються на індивідуальні і колективні.

Угода – дія особи, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (угоди поділяються на односторонні і багатосторонні (договори)).

Угода недійсна – угода, яка суперечить закону і не породжує передбачених нею прав і обов'язків для її учасників.

Угода одностороння – угода, для укладення якої досить волевиявлення однієї сторони (наприклад, видача довіреності, складання заповіту).

Угода удавана – угода, яка укладена з метою прикрити іншу угоду (наприклад, купівля-продаж під виглядом дарування).

Угода уявна – угода, укладена лише про людське око, без наміру створити відповідні їй правові наслідки (фіктивний продаж майна без його передачі).

Унітарна держава (від лат. Unus, unitas – один, єдність) – одна з основних форм державного устрою, при якій єдина територія держави поділяється на адміністративно-територіальні одиниці (області, департаменти, губернії, провінції, райони, округи, громади та ін.) із порівняно обмеженою самостійністю, а сама держава має одну конституцію, одне законодавство, одне громадянство, єдину систему органів державної влади та управління, одну судову систему, єдиний бюджет і податкову систему і т.д.

Федералізм – система ідей і поглядів, які використовуються в організації форми державного устрою. Поняття "федералізм" якби виростає з діяльності федеративних держав; федералізм означає практику конституційного закріплення взаємин федеративної держави з державними утвореннями (штати, землі,

республіки та ін.), реального дотримання федеративних відносин у діяльності держави, в системі законодавства, в повсякденному житті громадян.

Федерація (федеративна держава) – складна форма державного устрою, при якій до складу держави входять територіальні утворення – суб'єкти федерації (штати, кантони, провінції тощо), які мають відносну політичну самостійність у здійсненні влади на власній території. Федерація (від лат. Foedus – союз) – це союз декількох державних утворень. При цьому суб'єкти федерації володіють не всіма, а деякими ознаками держави, наприклад конституцією, законодавчими органами. Державна влада в федеративній державі розділена між центральними (федеральними) державними органами, що вирішують переважно питання загального значення, і органами влади суб'єктів федерації, котрі представляють інтереси даних регіонів і проживаючого там населення.

Фізична особа – будь-яка людина незалежно від громадянства, віку, статі, віросповідання, національної та расової приналежності, а також інших індивідуальних і соціальних характеристик.

Філіації – придбання громадянства в силу народження. При філіації застосовуються два основних принципи: принцип "права крові", тобто відповідність громадянства дитини громадянству батьків, незалежно від місця її народження, і принцип "права ґрунту" – визначення громадянства дитини за місцем народження, незалежно від громадянства батьків.

Фінанси – економічні відносини, що виникають з приводу формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів держави і муніципальних утворень, необхідних для реалізації ними своїх функцій і завдань.

Фінансове право – галузь публічного права, яка являє собою сукупність юридичних норм, що регулюють суспільні відносини, що виникають і реалізуються в процесі фінансової діяльності держави і муніципальних утворень.

Фінансовий контроль – врегульована нормами права діяльність державних, муніципальних, громадських та інших господарюючих суб'єктів із перевірки законності та доцільності дій у галузі освіти, розподілу і використання фондів грошових коштів держави і муніципальних утворень.

Фінансово-правова норма – встановлене компетентним органом правило поведінки в суспільних відносинах, що виникають у ході фінансової діяльності держави і муніципальних утворень, що закріплює юридичні права та обов'язки їх учасників і забезпечене заходами державного примусу.

Форма держави – це організаційно-функціональна структура держави, що виражає спосіб організації і здійснення державної влади та її взаємодію з населенням. Форма держави включає такі складові, як форму правління, форму державного устрою, форму політичного режиму.

Форма державного устрою – складова форми держави, що характеризує розподіл державної влади між центром і частинами держави. За формою державного устрою виділяють унітарні і федеративні держави.

Форма правління – складова форми держави, яка відображає основні способи організації верховної державної влади в країні, показує, як формуються вищі державні органи, як між ними розподіляються повноваження, визначає

принципи їх взаємовідносин між собою. Основними різновидами форми правління є монархія і республіка.

Функції держави – це основні напрямки її діяльності по реалізації поставлених перед нею завдань, певна робота, коло державної діяльності, окреслене встановленими законами нормами.

Цивілізація (геоцивілізація, локальна цивілізація) – певна, як правило, велика частина земної кулі, на якій проживає численна спільність людей, що відрізняється від інших спільнот своєю історією, релігією, а також етносом, традиціями, організацією побуту, обрядами, менталітетом, способом життя, цінностями і т.п.

Цивільне право - галузь права, що регулює майнові та особисті немайнові відносини за участю громадян і юридичних осіб, а також держави і муніципальних утворень, засновані на незалежності, рівності і майновій самостійності їх учасників (**предмет цивільного права** утворюють майнові відносини, а також особисті немайнові відносини, які можуть бути пов'язані з майновими відносинами або не пов'язані з ними; **методом цивільного права** виступає заснований на диспозитивності спосіб регулювання цивільних правовідносин, що базується на юридичній рівності суб'єктів права, що передбачає ініціативний, добровільний характер відносин між ними).

Цивільні правовідносини – майнове або особисте немайнове ставлення між громадянами або юридичними особами, а також державою і муніципальними утвореннями з приводу належних їм матеріальних або нематеріальних благ, засноване на рівності та ініціативі сторін.

Цивільно-правове зобов'язання – правовідносини, в силу яких боржник зобов'язаний вчинити на користь кредитора певну дію (передати майно, виконати роботу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії (не укласти певні договори, не пред'являти певні вимоги і т.п.), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язків.

Цінний папір – документ, що засвідчує з дотриманням встановленої форми (реквізитів) майнові права, здійснення або передача яких можливі тільки при його пред'явленні (акція, облігація, вексель).

Час відпочинку – час, протягом якого працівник вільний від виконання трудових обов'язків і який він може використовувати на свій розсуд (перерви протягом робочого дня, вихідні дні, неробочі святкові дні, відпустки).

Часткова відповідальність – у цивільному праві – різновид цивільно-правової відповідальності, при якій кожен із боржників відповідає перед кредитором у чітко визначеному розмірі (в межах своєї частки).

Шлюб – добровільний, рівноправний, моногамний союз чоловіка та жінки, укладений з метою створення сім'ї з дотриманням вимог законодавства, який породжує взаємні права та обов'язки подружжя.

Юридична відповідальність – правове відношення між державою в особі її судових і правоохоронних органів і правопорушником, на якого покладається обов'язок зазнавати несприятливі наслідки за вчинене правопорушення.

Юридична особа – організація, що володіє відокремленим майном, відповідає за своїми зобов'язаннями цим майном, яка може від свого імені

набувати і здійснювати права, нести обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді.

13. Список рекомендованих джерел

Навчальна, наукова та довідкова література

1. Бисага Ю.М., Петрецька Н.І. Права людини в національному та європейському контекстах : підручник. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.
2. Молдован В.В., Чулінда Л.І. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина : навчальний посібник. Київ : ЦНЛ, 2020. 206 с.
3. Правове регулювання туристичної діяльності: навчальний посібник / Г. М. Брусільцева, О. Г. Зима. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. – 214 с
4. Ващишин М. Правове регулювання туристичної діяльності: Навч.- метод. посібник / М. Ващишин. – Л. : ПП Сорока Т.Б., 2014. – 168 с.
5. Єпіфанова Ю.С. Правове регулювання туристичної діяльності : Навч. посібник / Ю.С. Єпіфанова, Л.В. Новікова, О.А. Файєр ; за ред. Л.В. Новікової. – Х. : ФОП Бровін О. В., 2014. – 238 с.
6. Козловський Є. В. Правове регулювання туристичної діяльності: Навч. посіб. / Є. В. Козловський. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 272 с. 98. Кубах А. І. Правове регулювання туристської діяльності : Навчальний посібник / А. І. Кубах, Т. А. Коляда, О. В. Харитонов. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 282 с
7. Волошин Ю.О. Конституційна реформа та модернізація в сучасній державі в умовах європейської інтеграції: проблеми теорії та практики / Ю. О. Волошин, О. М. Пересада ; М-во освіти і науки України, Маріуп. держ. ун-т, Представництво європ. орг. публіч. права в Україні. Одеса : Фенікс, 2013. 206 с.
8. Альфер О. В. Міжнародне регулювання туристичної діяльності / О. В. Альфер // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (м. Луцьк, 8.12.2016 р.). – Луцьк: Луцький НТУ, 2016. – Ч.2. - 223 с. – С.14- 16 URL: http://tourlib.net/statti_ukr/alfer.htm
9. Гуріна Є. С. Специфіка системи оподаткування туристичного бізнесу в Україні / Є. С. Гуріна // Молодий вчений. – 2016. – № 12 (39) URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12/175.pdf>
10. Заячківська Г. Моніторинг євроінтеграції України у сфері туризму / Галина Заячківська // Журнал європейської економіки. – 2017. – Т. 16. – № 2. – С. 241-255. 103. Кохановский В. Международный и национальный этапы развития туризма как исторические предпосылки гражданско-правового регулирования отношений в сфере туристической деятельности в Украине / В. Кохановский // IANUARIE. – 2017. – С. 84-87.
11. Савченко В.А. Дослідження генези міжнародно-правового регулювання туристичних послуг / Савченко В.А. // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 1. – С.102-105.
12. Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. Партологія : навчальний посібник / За ред. М. І. Обушного. К. : Арістей. 2006. 432 с.
13. Політичні права громадян в країнах ЄС: конституційне регулювання / Школа політ. аналітики при НаУКМА, Укр. незалеж. центр політ. дослідж. ; [за заг. ред. С. В. Балана, С. Г. Конончук]. Київ : Лікей, 2012. 43 с.

14. Речицький В.В. Конституціоналізм. Коротка версія (читанка з конституціоналізму для зацікавлених). Харків : Права людини, 2014. 262 с.
15. Речицький В.В. Права людини : модель для нової Конституції України / Всеволод Речицький. Харків : Права людини, 2009. 169 с.
16. Селіванов А.О. Наукові погляди на сучасні конституційні процеси : про Конституцію, про державу, про права і свободи людини, про правосуддя / А. О. Селіванов. Київ : Логос, 2014. 129 с.
17. Скрипнюк О.В. Демократія: Україна і світовий вимір : моногр. Київ : Логос, 2006. 368 с.
18. Словник складних юридичних термінів і визначень / уклад. : А. Л. Терещенко, П. О. Ізюта, І. Г. Орловська, О. О. Фаст. Київ : Університет «Україна», 2018. 133 с.
19. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм : монографія / В. М. Шаповал. К. : Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
20. Шведа Ю.Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник. Львів : Астролябія, 2005. 488 с.
21. Шведа Ю.Р. Теорія політичних партій та партійних систем : навчальний посібник. Львів : Тріада плюс. 2004. 528 с.
22. Шевчук С.В. Основи конституційної юриспруденції : навч. пос. Харків : Консум, 2002. 296 с.
23. A Short & Happy Guide to Constitutional Law / Mark C. Alexander. Minnesota, West Academic, 2019. 207 p.
24. Constitutionalism : Past, Present, and Future. Dieter Grimm. Oxford University Press, 2019. 392 p.
25. Principles of Constitutional Law. John E. Nowak, Ronald D. Rotunda. Minnesota, West Academic, 2016. 988 p.
26. Special education law with cases / Joseph R. Boyle, Mary Weishaar, Allyn And Bacon, 2001. 240 p.
27. The Three Branches: A Comparative Model of Separation of Powers (Oxford Constitutional Theory) / Christoph Moellers. Oxford University Press, 2013. 275 p.
28. Western Constitutionalism: History, Institutions, Comparative Law. 2nd ed. / Andrea Buratti. Rome: Springer. 2016. 257 p.

Джерела права та їх тлумачення

29. Загальна декларація прав людини, Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року.
30. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, від 04.11.1950, ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97.
31. Конституція України.
32. Закон України «Про звернення громадян».
33. Закон України «Про Конституційний Суд України».
34. Цивільний кодекс України
35. Господарський кодекс України
36. Кодекс торговельного мореплавства України
37. Кодекс адміністративного судочинства.

38. Кримінальний кодекс України.
39. Митний кодекс України
40. Податковий кодекс України
41. Кодекс України про адміністративні правопорушення.
42. Конвенція про митні пільги для туристів від 4.06.1954 р
43. Про курорти : Закон України № 2026-III від 05.10.2000 р
44. Порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) :
45. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 р. № 297
46. Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного і внутрішнього туризму : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 р. № 390-р
47. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки // Постанова КМУ від 04 березня 2023 року №220.
48. Про затвердження Порядку організації виїзду дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.12.2005 р. № 1251
49. Про затвердження Порядку встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 р. № 803
50. Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 р. № 150
51. Громадянські права. Рішення Верховного Суду США. XIX століття: пер. з англ. / під ред. М. Гаррісон, С. Гілберт. Харківська правозахисна група. Київ : Оптіма, 2005. 264 с.
52. Громадянські права. Рішення Верховного Суду США. XX століття: пер. з англ. / під ред. М. Гаррісон, С. Гілберт. Харківська правозахисна група. Київ : Оптіма, 2005. 304 с.
53. М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування : пер. з англ. К. : «АртЕк», 1997. 624 с.
54. Свобода преси. Рішення Верховного Суду США: пер. з англ. / під ред. М. Гаррісон, С. Гілберт. Харківська правозахисна група. Київ : Оптіма, 2005. 276 с.
55. Свобода релігії. Рішення Верховного Суду США: пер. з англ. / під ред. М. Гаррісон, С. Гілберт. Харківська правозахисна група. Київ : Оптіма, 2005. 256 с.
56. Свобода слова. Рішення Верховного Суду США: пер. з англ. / під ред. М. Гаррісон, С. Гілберт. Харківська правозахисна група. Київ : Оптіма, 2004. 252 с.

Електронні ресурси

57. <http://www.globepresidents.com/> – Інтернет-сайт, присвячений останнім новинам із офіційних аккаунтів урядів та глав держав світу.
58. <https://www.un.org/> – офіційний сайт Організації об'єднаних націй.
59. <https://www.coe.int/en/web/portal/home> – офіційний сайт Ради Європи.
60. https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/default.aspx?p=01_Presentation&lang=RU – офіційний сайт Венеційської комісії.

61. <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/rus&c> – офіційний сайт Європейського суду з прав людини.
62. <https://www.coe.int/uk/web/compass/what-are-human-rights-> КОМПАС
Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді (Рада Європи)

14. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Форми занять	Наявне матеріально-технічне забезпечення	Необхідне матеріально-технічне забезпечення
Лекція	власний ноутбук	проектор
семінарське заняття	наочні та роздаткові матеріали	проектор, приміщення з доступом до Інтернету